

ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ У СФЕРІ ВИПЛАТИ ДИВІДЕНДІВ

ПАШУТІНА Віолетта Юріївна - аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, начальник сектору договірної роботи Державної інноваційної фінансово-кредитної установи
УДК 347.132.142; 347.72.035

Стаття посвячена проблемним вопросам злоупотребления корпоративными правами в сфере выплаты дивидендов. Определены формы злоупотребления правом в сфере выплаты дивидендов как со стороны акционерного общества, так и акционера. Внесены предложения по совершенствованию действующего законодательства в сфере выплаты дивидендов.

Ключові слова: дивіденди, акціонерне товариство, корпоративні права, зловживання правом.

Розумна дивідендна політика, заснована на балансі між дотриманням права акціонерів на участь у розподілі прибутку товариства і одержання його частини (дивідендів) та необхідністю інвестувати в подальший розвиток, є одним із ключових елементів довгострокового зростання акціонерної вартості товариства. Принципами корпоративного управління України, затвердженими рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 24.01.2008 р. № 52, проголошено, що мета товариства полягає у максимізації добробуту акціонерів за рахунок зростання ринкової вартості акцій товариства, а також отримання акціонерами дивідендів. Для досягнення цієї мети органи товариства повинні здійснювати управління таким чином, щоб забезпечити як розвиток товариства в цілому, так і реалізацію права кожного акціонера на отримання доходу.

На жаль, існуюча дивідендна політика держави не відповідає загальноприйнятим міжнародним стандартам. Право акціонерів

брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди) стає об'єктом зловживання як з боку акціонерного товариства, так і акціонерів. Частинною 3 ст. 13 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (далі за текстом – ЦК України) проголошено, що не допускаються дії осіб, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Законодавство не містить визначення поняття «зловживання правом» та критеріїв кваліфікації дій як зловживання правом. Відтак, акціонерному товариству або акціонеру дуже складно довести в суді наявність ознак зловживання правом в діях, котрі порушують їх законні права та інтереси та завдають шкоду.

Зловживанню корпоративними правами присвячені праці українських вчених О.М. Вінник [1, с.122], Ю.М. Жорнокуя [2, с.109-122], В.В. Луця [3, с. 123-129], Х.Г. Колінчук [4], І.В. Спасибо-Фатеевої [5, с. 153-154], російських вчених С.Д. Радченка [6, с. 130-176], І.А. Тімаєвої [7] та інших. Проблемами права акціонера на одержання дивідендів займалися українські вчені В.М. Коссака [8, с. 77-78], В.М. Кравчук [9, с. 278-284], І.Б. Саракун [10, с. 89-99], І.В. Спасибо-Фатеева [11, с. 185-195], О.В. Щербина [12, с. 11], російські вчені В.В. Долінська [13, с. 256], В.О. Гурєєв [14, с. 91-98], О.Є. Молотніков [15, с. 102-106] та інші. Проте більшість вчених лише фрагментарно торкаються питання зловживання корпоративними правами у сфері випла-

ти дивідендів, тому проблема зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів потребує більш ретельного наукового обміркування.

Метою цієї статті є визначення основних форм зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері виплати дивідендів з метою охорони прав акціонера на отримання дивідендів та недопущення зловживання правом.

Розгляд проблемних питань зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів не можна проводити, не з'ясувавши сутність зловживання корпоративними правами. Слід зазначити, що найчастіше зловживання корпоративними правами визначається як протиправна поведінка. Так, І.В. Спасибо-Фатеева зазначає, що часто зловживання правом належить до особливого виду правопорушень. І протиправність у цьому випадку вбачається у порушенні уповноваженою особою обов'язку не здійснювати дій з реалізації свого права, спрямованих на завдання шкоди іншій особі [5, с. 153]. Узгоджується з цією позицією визначення зловживання корпоративними правами як правопорушення (шикана), яке виявляється у поведінці учасника корпоративних відносин при здійсненні ним свого корпоративного права та зводиться до завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) корпоративних правовідносин [3, с. 129]. Х.Г. Колінчук розглядає зловживання правом учасника товариства як порушення загальних принципів здійснення цивільних прав, за якими особа повинна здійснювати свої права з урахуванням прав та законних інтересів інших учасників і самого товариства, не допускаючи умисного завдання шкоди [4, с. 119].

Окремі вчені розглядають зловживання корпоративними правами як особливий вид поведінки. Так, І.А. Тімаєва називає зловживання правом в корпоративних правовідносинах особливим видом поведінки, що відхиляється, при якій права акціонера (учасника), а також господарського товариства в особі органів його управління, надані законом, установчими документами товари-

ства або договором, реалізуються з метою, що суперечить тій, з якою ці права були надані [7, с.9]. С.Д. Радченко вважає особливістю зловживання корпоративними правами те, що воно може полягати в здійсненні цих прав не тільки в протиріччі із особистим інтересом, але також в протиріччі із спільним корпоративним інтересом учасників юридичної особи [6, с.140].

Вищевикладене свідчить, що на сьогодні в юридичній науці відсутні єдині підходи до розуміння сутності зловживання корпоративними правами. Враховуючі основні положення вчення про зловживання правом, зловживання корпоративними правами можна визначити самостійним видом правової поведінки, яка має наступні ознаки: наявність у суб'єкта корпоративного права; здійснення корпоративного права в межах, передбачених законом; наявність наслідків у формі шкоди господарському товариству або загрози спричинення шкоди господарському товариству.

Аналіз судової практики свідчить, що зловживання корпоративними правами зустрічається у різних сферах корпоративних відносин, і зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів є доволі поширеним прикладом такої поведінки.

Як було зазначено вище, зловживати корпоративним правом може лише особа, якій це право належить. Право акціонерів брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди) закріплено у ст. 116 ЦК України та ст. 88 Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Право акціонера на отримання дивідендів передбачено також ст. ст. 25, 26 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-VI. Але чи кореспондується вказане право із обов'язком акціонерного товариства виплачувати дивіденди? Принципові зміни в законодавстві щодо порядку виплати дивідендів свідчать про те, що це питання досі залишається відкритим навіть для законодавця.

Як відомо, дивіденд є частиною чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу (ч. 1 ст. 30 Закону України «Про

акціонерні товариства»). Відповідно до ч. 3 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства, а розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства. Іншими словами, виплата дивідендів за простими акціями здійснюється без обмеження щодо їх розміру на розсуд загальних зборів акціонерного товариства.

Слід зазначити, що законодавче визначення порядку виплати дивідендів постійно змінювалось. Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» від 27.04.2010 р. № 2154-VI було передбачено імперативний порядок виплати дивідендів. Зокрема, ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» було доповнено двома новими абзацами такого змісту: «Виплата дивідендів здійснюється господарським товариством з чистого прибутку у звітному році та/або нерозподіленого прибутку в розмірі не менше 30 відсотків. Розмір виплати дивідендів може бути збільшений за рішенням загальних зборів акціонерного товариства».

Імперативний порядок виплати дивідендів викликав широкий резонанс у наукових та практичних колах та критику як такий, що обмежує ресурси акціонерних товариств та створює додаткові податкові зобов'язання як для акціонерного товариства, так і для акціонерів. Невдовзі вказані зміни було визнано неконституційними згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 30.11.2010 р. №22-рп/2010 у зв'язку із тим, що питання виплати дивідендів не є предметом регулювання Закону про Державний бюджет України. Вищезазначене посилює актуальність питання про вдосконалення дивідендної політики та мінімізації зловживань у цій сфері.

Розглядаючи проблему виплати дивідендів, слід відзначити й існування різних позицій щодо сутності права на дивіденди. По-перше, визначається, що право на дивіденди має зобов'язальний характер. О.В. Щербина наполягає на тому, що право акціонера на отримання дивідендів є основним

безумовним правом, яке не залежить від наявності прибутку товариства або прийняття загальними зборами товариства рішення про спрямування частини прибутку на виплату дивідендів, проте за певних умов акціонер набуває додаткове право – вимагати виплати оголошених дивідендів [12, с.11].

По-друге, право на дивіденди розглядається як корпоративне право акціонера. Зокрема, В.В. Долінська зазначає, що виплата дивідендів не є договірним зобов'язанням компанії. Виплачувати дивіденди чи ні, в якому обсязі проводити їх виплату вирішують керівні органи акціонерного товариства. В окремі періоди акціонерне товариство може навіть призупинити виплату дивідендів [13, с. 256]. Отже, В.В. Долінська визнає виплату дивідендів акціонерам не обов'язком, а правом акціонерного товариства.

По-третє, значного поширення набула позиція щодо двоякого значення права на одержання дивідендів. Так, І.В. Спасибо-Фатеева у своїх дослідженнях розкриває подвійну природу сутності права на дивіденд, бо воно існує як в акціонерних правовідносинах, так і в зобов'язальних. Зобов'язальне право на дивіденд є правом акціонера вимагати його виплати, яке виникає у власників простих акцій після прийняття загальними зборами рішення про це, а у власників привілейованих акцій – незалежно від цього [11, с. 11].

Слід зазначити, що вказана позиція цілком відповідає чинному законодавству України та підтримується рекомендаціями судових органів. Відповідно до п. 35 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. №13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» та п. 2.22 Рекомендацій Вищого господарського суду від 28.12.2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», господарські суди вправі приймати рішення щодо виплати акціонеру (учаснику) частки прибутку (дивідендів) лише у разі невиплати господарським товариством дивідендів на підставі рішення загальних зборів або їх виплати в меншому розмірі, ніж передбачено відповідним рішенням. У разі, якщо за-

гальні збори прийняли рішення не розподіляти прибуток товариства, господарський суд не може підміняти вищий орган управління товариства і втручатися у господарську діяльність товариства.

Таким чином, прийняття рішення про спрямування прибутку на виплату дивідендів є правом акціонерного товариства, а обов'язок виплати дивідендів виникає лише після відповідного рішення загальних зборів.

Аналіз діяльності акціонерних товариств надає підстави виділити наступні форми зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів: 1) зловживання акціонерним товариством правом на прийняття рішення про спрямування прибутку на виплату дивідендів; 2) зловживання акціонером правом на участь у розподілі прибутку товариства та одержання його частки (дивідендів).

Найбільш поширеним є зловживання акціонерним товариством правом на прийняття рішення про спрямування прибутку на виплату дивідендів, оскільки таким зловживанням можна вважати систематичне ухилення акціонерного товариства від оголошення дивідендів за наявності достатніх показників чистого прибутку. Як зазначає І.Б. Саракун, довготривала невивплата дивідендів є своєрідною підставою для виникнення корпоративних конфліктів, невдоволень міноритарних акціонерів діями власників значного пакету акцій, виникнення підозри у недобросовісній поведінці тощо [10, с.93].

Значну увагу привернула до себе судово-справа за позовом КСП «Зоря» до ЗАТ «Консюмерс-Скло-Зоря» про стягнення неодержаних дивідендів. Особливістю справи була крайня необхідність отримання позивачем дивідендів у зв'язку з його перебуванням у стані банкрутства, що підтверджувало шкоду від неприйняття рішення про виплату дивідендів. Постановою Вищого господарського суду України від 06.12.2006 р. по вказаній справі зазначено, що невизначення зборами акціонерів та статутом акціонерного товариства частини прибутку, яка повинна виплачуватися акціонерам як дивіденди, може бути оцінено судом як порушення

норм матеріального права акціонерами, які володіють більшістю голосів в акціонерному товаристві та впливають на прийняття рішень зборами акціонерів, яке може тлумачитися як дії, що є зловживанням правом в розумінні ст. 13 ЦК України та виходить за межі цивільних прав [16].

Проте, в подальшому практика розгляду судами аналогічних спорів склалася таким чином, що суди не встановлюють ознак зловживання правом у систематичній невивплаті дивідендів учасникам товариства [17; 18; 19], посилаючись на те, що прийняття господарським судом рішення стосовно спрямування прибутку товариства на виплату дивідендів виходить за межі компетенції господарського суду. Зазначені справи вирішені не на користь акціонерів, однак видається позитивною динамікою те, що суди почали посилатись на приписи ст. 13 ЦК України при вирішенні спорів у сфері виплати дивідендів.

Розглядаючи форми зловживання правом з боку акціонерного товариства, слід також відзначити позицію О.Є. Молотнікова, котрий визнає зловживанням правом надмірне завищення дивідендних виплат. Так, автор прийшов до висновку, що систематична виплата завищених дивідендів за відсутності внутрішнього фінансування проєктів акціонерного товариства за рахунок його прибутку може призвести до негативних показників фінансової діяльності компанії. Іншими словами, великі дивідендні виплати можуть зашкодити самому акціонерному товариству. Здавалося б навіть акціонерам вести себе таким чином, адже у випадку фінансової скрути у акціонерного товариства вони не зможуть розраховувати на подальше отримання дивідендів. Причина подібної поведінки полягає в тому, що контролюючий акціонер прийняв рішення про продаж свого пакету акцій та його не цікавить подальше становище акціонерного товариства [15, с. 103].

Щодо зловживання правом на участь у розподілі прибутку товариства та одержання його частки (дивідендів) з боку акціонера, слід навести наступні приклади. Відповідно до ухвали Вищого господарського суду України від 06.09.2011 р. по справі №

5010/230/2011-К-13/4 за позовом Фонду державного майна України до ВАТ «Прикарпаттяобленерго» суд погодився із тим, що вимога позивача про стягнення з відповідача до Державного бюджету України дивідендів у розмірі 30 % чистого прибутку із врахуванням того, що акціонерами товариства такого рішення не приймалося, статутом акціонерного товариства така виплата дивідендів не передбачена, є зловживанням правом у розумінні ст. 13 ЦК України, порушенням норм матеріального права акціонерів, які володіють більшістю голосів в акціонерному товаристві та впливають на прийняття рішень зборами акціонерів [20]. Отже, зловживання акціонером своїм корпоративним правом відбулося у формі необгрунтованої вимоги до акціонерного товариства щодо виплати дивідендів.

Цікаво, що в аналогічному спорі відповідно до постанови Вищого господарського суду України від 08.04.2010 р. по справі №24/122 за позовом Фонду державного майна України до ВАТ «НПК «Галичина» про часткове визнання недійсним рішення загальних зборів в частині затвердження порядку розподілу прибутку, суд не побачив у вимогах позивача ознак зловживання правом. Підставою для задоволення позову стало те, що чинне законодавство встановлює для господарських товариств, у статутному фонді яких є корпоративні права держави, обов'язок спрямування на виплату дивідендів частки прибутку у розмірі базових нормативів відрахування, визначених Кабінетом Міністрів України за відповідний рік, тому відповідач не вправі був до затвердження вказаних нормативів розподіляти чистий прибуток товариства за рік [21].

Проведений аналіз свідчить, що при вирішенні спорів про виплату дивідендів судові органи дуже неоднозначно та суперечливо тлумачать заборону зловживання правом, передбачену ч. 3 ст. 13 ЦК України, що призводить до незахищеності суб'єктів корпоративних правовідносин від зловживання правом.

Щодо шляхів вдосконалення існуючого порядку виплати дивідендів В.М. Коссак справедливо зауважує, що в законодавстві необхідно передбачити норму, яка б вста-

новлювала обов'язок органів управління акціонерного товариства частину прибутку скеровувати на виплату дивідендів [8, с. 78]. В.О. Гурєєв також пропонує закріпити право акціонера на отримання дивідендів безвідносно до факту прийняття рішення про їх виплату (оголошення), а в якості умови його здійснення – наявність прибутку в акціонерному товаристві, та встановити можливість оскарження бездіяльності товариства (невиплати дивідендів) в судовому порядку [14, с. 97].

На підставі проведеного дослідження слід констатувати, що зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів є досить поширеним правовим явищем, а сам порядок виплати дивідендів акціонерам як об'єкт зловживання є суперечливим та недостатньо врегульованим. Зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів може відбуватись у формі зловживання акціонерним товариством правом на прийняття рішення про спрямування прибутку на виплату дивідендів (зокрема при систематичному ухиленні акціонерного товариства від оголошення дивідендів за наявності достатніх показників чистого прибутку або при надмірній виплаті дивідендів) та зловживання акціонером правом на участь у розподілі прибутку товариства та одержання його частки (дивідендів) (наприклад, при необгрунтованій вимозі акціонера до акціонерного товариства щодо спрямування прибутку на виплату дивідендів).

Встановлення імперативного обов'язку щодо виплати дивідендів та їх мінімального обсягу, як це було передбачено Законом України «Про Державний бюджет на 2010 рік», є втручанням держави у господарську діяльність акціонерного товариства. Необхідним є впровадження більш коректних способів захисту прав акціонера на отримання дивідендів від зловживання. З метою охорони прав акціонера на отримання дивідендів та недопущення зловживання правом в сфері виплати дивідендів, вважаємо за доцільне запровадити правило, що рішення загальних зборів з питань спрямування всього прибутку товариства на інші цілі, ніж виплата дивідендів, приймається більш як

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемним питанням зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів. Визначено форми зловживання правом у сфері виплати дивідендів як з боку акціонерного товариства, так і акціонера. Надано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері виплати дивідендів.

SUMMARY

The article is devoted to problematic issues of abuse of corporate rights in the field of dividends payment. Forms of abuse of rights in the field of dividends payment by the company and shareholder are determined. Proposals to improve the existing legislation in the field of dividends payment are made.

трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій.

Право акціонера на отримання дивідендів потребує повноцінного правового регулювання та ефективних механізмів правового захисту, що мають відповідати загальноприйнятим міжнародним стандартам корпоративного управління.

Література:

1. Вінник О. М. Деякі аспекти вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин / О. М. Вінник // Вісник господарського судочинства. – 2008. – №1. – С. 118-125.
2. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: [монография / Ю. М. Жорнокуй] / Ю. М. Жорнокуй. – Х.: Золота миля, 2012. – 186 с.
3. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): [монографія / за заг. ред. В.В. Луця]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
4. Колінчук Х. Г. Заборона зловживання правом у корпоративних відносинах / Х. Г. Колінчук // Наукові записки. – 2007. – Т.64. Юридичні науки. – С.115-120.
5. Спасибо-Фатеева І. В. Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав / І. В. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук. – 2009. – №1. – С. 150-155.
6. Радченко С. Д. Злоупотребление правом в гражданском праве России / С. Д. Радченко. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 224 с.
7. Тимаева И. А. Злоупотребление правом в корпоративных отношениях: вопросы квалификации, способы гражданско-правовой защиты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Тимаева Ирина Альбертовна. – Казань, 2007. – 23 с.
8. Коссак В. М. Проблеми захисту майнового права міноритарних акціонерів на отримання дивіденду / В. М. Коссак // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23-24 вересня 2011 р. – Івано-Франківськ, 2012. – С.77-78.
9. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової

практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.

10. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Саракун Ірина Богданівна. – К., 2007. – 214 с.

11. Спасибо-Фатеева І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / Спасибо-Фатеева Інна Валентинівна. – Х., 2000. – 383 с.

12. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Щербина Олена Валентинівна. – К., 2001. – 15 с.

13. Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции: [монография] / В. В. Долинская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.

14. Гуреев В. А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации / В. А. Гуреев. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 208 с.

15. Молотников А. Е. Ответственность в акционерных обществах / А. Е. Молотников. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 240 с.

16. Постанова Вищого господарського суду України від 06.12.2006 р. у справі № 19/29 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

17. Постанова Житомирського апеляційного господарського суду від 08.04.2008 р. у справі № 12/2-К [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

18. Ухвала Вищого господарського суду України від 06.12.2011 р. у справі №5023/6052/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

19. Постанова Севастопольського апеляційного господарського суду від 15.03.2012 р. у справі № 5002-8/4990-2011 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

20. Ухвала Вищого господарського суду України від 06.09.2011 р. у справі № 5010/230/2011-К-13/4 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

21. Постанова Вищого господарського суду України від 08.04.2010 р. у справі №24/122 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.